

יונתן סרנה

מה יחגגו יהודי ארצות-הברית

ביובלם ה-350

באוקטובר 2003 נתקבלה בקונגרס האמריקני החלטה רשמית, המכירה ביובל ה-350 של הקהילה היהודית בארצות-הברית. ההחלטה ממליצה על הכרזת "יחודש היהדות האמריקנית" וקורות "לכל האמריקאים ליטול חלק בצינונו של יובל זה ולהעריך בירתו שאת את התפקיד שמילאה הקהילה היהודית בארצות-הברית, בסייעה בביצור ובקידום החירויות של כלל אזרחי ארצות-הברית". החלטה זו היא מעין ברכת דרך רשמית מטעם הממשל בווישינגטון לציין יובל זה של 350 שנות חיים יהודיים בארצות-הברית (1654-2004). אירועי שנת היובל ייפתחו רשמית בספטמבר השנה והם יכללו חשיפת מצגת בספריית הקונגרס, שנועדה לנדוד בכל רחבי המדינה, ועידה גדולה של מלומדים בווישינגטון ועשרות טקסי ציון מקומיים, וכן פרסום ספרים, הרצאות, אירועי תרבות, ארוחות חגיגיות, ועוד.

רבים בוודאי שואלים, מה הוא בדיוק האירוע שאנו עומדים לציין השנה. ובכן, אנו עומדים לציין את אירועי שנת 1654 – בואה של אונייה קטנה לניו-אמסטרדם ועליה פליטים יהודים מן העיר רסיפה (Recife) בברזיל. יהודים (וגם פרוטסטנטים) נאלצו לעזוב את רסיפה, לאחר שהפורטוגלים כבשו אותה בחזרה מידי ההולנדים, הסובלניים יותר. היום אנו יודעים, כי לא היו אלה היהודים הראשונים, שרגלם דרכה על אדמת אמריקה הצפונית. אבל כבר אמר ההיסטוריון היהודי האמריקני הנודע יעקב מרכוס, כי מעולם אין יהודי שהוא ראשון ממש – תמיד יימצא יהודי אחר שהקדים אותו, ואלה הם פני הדברים גם במקרה זה: ידוע לנו, למשל, על חרש

**שנת 1654 מציינת את
ראשיתם של חיי קהילה
באמריקה הצפונית**

מתכת יהודי, יואכים גונזה (Gaunse) שמו, שהגיע ליישוב רואנוק (Roanoke) שבקרולינה עוד ב-1585, וכן היו מספר סוחרים יהודים נועזים, שפקדו מפעם לפעם נמלים של המושבות האנגליות באמריקה הצפונית בתקופת הביניים בין שני התאריכים האלה, במיוחד בשנות החמישים הראשונות של המאה ה-17. ואולם למרות כל האמור, ספטמבר 1654 הוא עדיין תאריך ראוי לאזכור, משום שהפליטים מרסיפה, שעגנו בניו-אמסטרדם, באו אליה לא כדי לשהות בה לילה אחד בפונדק זה או אחר בנמלה, אלא כדי להתיישב בה לצמיתות.

שנת 1654 מציינת אפוא את ראשיתם של חיי קהילה באמריקה הצפונית. מה היה גדלה של קהילה זו בראשיתה – עניין זה שנוי היום במחלוקת. המספר המקובל,

שכולנו למדנו אותו כתלמידים בבית הספר, הוא 23 – גברים, נשים וטף. אם כך ואם כך, הדבר החשוב באמת הוא, כי היה עליהם לצלוח שורה של מכשולים חוקיים ופוליטיים, בכללם התנגדותו של מושל המושבה, פיטר סטיווסאנט (Stuyvesant). אבל הודות לגיבוי שנתנה להם הקהילה היהודית באמסטרדם "הישנה" הוענקה להם הזכות להכות שורש בניו-אמסטרדם, תוך ציון מיוחד של הזכות "לנסוע", "לסחור", "לחיות" ו"להישאר", ובלבד ש"העניים שביניהם לא יהיו למעמסה על החברה [החברה המיישבת, חברת "הודו המערבית" ההולנדית] או הקהילה [המוסדות המוניציפליים], אלא יקבלו סיוע מבני עמם-הם".

פעמים רבות מדי בעבר נוח היה לנו לגולל סיפור מפורסם זה כפשוטו, תוך התעלמות מן הנושאים החשובים מאוד שמונחים ביסודו. כך, למשל, מלכתחילה היה גורלם של יהודי ארצות-הברית כרוך עם זה של בני אמונות אחרות,

מלכתחילה היה גורלם של יהודי ארצות-הברית כרוך עם זה של בני אמונות אחרות

לרבות נוצרים שאמונתם לא עלתה בקנה אחד עם הזרם המרכזי ששלט במושבות החדשות באמריקה הצפונית. הנה כך כתב פיטר סטיווסאנט: "אם אנו מעניקים חופש להם [ליהודים], איננו יכולים לסרב ללותרנים ולמאמינים באפיפיור [קרי: הקתולים]". ההחלטה להתיר ישיבתם של יהודים בניו-אמסטרדם נעה ביסודו של דבר לצביונה הסוציאלי והדתי של העיר. הואיל וניתנה חירות הן ליהודים, הן ללותרנים והן למאמינים באפיפיור, היתה אוכלוסיית ניו-

יורק לאוכלוסייה רב-דתית, רב-אתנית ורב-לשונית, בניגוד גמור, למשל, לבוסטון בתקופה הקולוניאלית. יתר על כן, כבר מלכתחילה לא היו היהודים הקבוצה החריגה היחידה באמריקה, כי בצד לותרנים וקתולים ישבו בה בני אמונות זרות ונרדפות, ובהם בפטיסטים וקוויקרים, אלא שהיהודים בלטו בהיותם הקבוצה הלא-נוצרית הגדולה ביותר מאז תקופת השלטון הקולוניאלי הבריטי ועד עצם היום הזה. אבל מעבר לכך ראוי להזכיר את הנושא הרחב יותר של פלורליזם וסובלנות בענייני דת, שממנו נגזרות השלכות חשובות על היקף האנטישמיות בארצות-הברית: היהודים כאן, שלא כמו במדינות רבות באירופה, לא היו החריגים היחידים: היו בארצות-הברית די והותר קבוצות יוצאות-דופן שאפשר היה לרדפן. מאז ומתמיד היתה ארצות-הברית אומה פלורליסטית מאוד בחוסר סובלנותה, והיהודים יצאו – ועדיין יוצאים – נשכרים מכך.

בשנת 1654 היתה גם תופעה נוספת, חשובה לא פחות: השלטונות ההולנדיים, שנאלצו לברור בין האינטרסים הכלכליים לבין רגישותם בענייני דת, הצביעו בארנקיהם כאשר התירו ליהודים לשבת בקרבם, והרי זה סימן מובהק לגישתם המודרנית. "התועלת" שאפשר היה להפיק מן היהודים, העובדה שהיה בכוחם לתרום לשגשוג המושבות, היו בעיני ההולנדים חשובות בהרבה מאמונתם הדתית – אף זה סימן לתהליכים שעתידיים להימשך באזורים שונים בעולם ולאורך העשורים והמאות הבאים. באחת, אם נתבונן בשנת 1654 מתוך פרספקטיבה נאותה ועם מידה מסוימת של דמיון היסטורי, נמצא שהיא היוותה אבן דרך חשובה. היא עשויה לשמש נקודת זינוק לשורה שלמה של תהליכים שונים, שרבים מבניהם רלוונטיים, לדעתנו, גם היום.

כל אימת שאנו באים לבחון תהליכים ואירועים בתולדות יהדות ארצות-הברית, עלינו לתת את הדעת על סוגים אלה של נושאים מקיפים, אפילו אוניוורסליים, מפני שהם-הם הנותנים משמעות לסיפורנו.

לא זה המקום לערוך מחקר מקיף בשאלה, כיצד להעניק רלוונטיות לעברנו, אך יש לשים לב לנקודה מרכזית אחת, והיא: היהודים, כמו גם הלא-יהודים, נוטים לראות את ההיסטוריה היהודית כטרגדיה מתמשכת. למרות כל מאמציו של סלו ברון (Salo Baron), ההיסטוריון היהודי הגדול בן המאה העשרים, דברי ימי היהודים הם עדיין, בעיקרו של דבר, סיפור סוחט דמעות, על אחת כמה וכמה בעקבות השואה ואירועי השנים האחרונות במזרח התיכון. תולדות עם ישראל מתקשרות אצל רבים עם רדיפות, גירושים, טרגדיה ורצח המוני. **דברי ימי יהודי ארצות-הברית הם החריג הבולט מתפיסה זו.** חלילה לנו מלהמעיט במשקל האנטישמיות בתולדותיה של ארצות-הברית, אבל עומדת בעינה העובדה שרדיפות וגירושים, טרגדיה ורצח המוני אינם

הנושאים המרכזיים של חיי היהודים בארצות-הברית, ולא אלה הם הנושאים שרוב בני הקהילה היו מבקשים להבליט. אדרבה, ההיסטוריה של יהדות ארצות-הברית מאפשרת לנו לפרוס סיפור של שגשוג יהודי בתוך חברה חופשית ופלוורליסטית, חברה שבה קיימת הפרדה בין הכנסייה והמדינה וניתנת חירות מוחלטת לכל אדם לבחור לו את דתו. הנושא המרכזי בדברי ימיהם של יהודי ארצות-הברית הוא, בתמצית, אופן עיצובם של היהדות וחיי היהודים על-ידי החירות, ונושא זה עצמו הוא לב ליבה של התצוגה החדשה, המתוכננת במוזיאון הלאומי של תולדות יהדות אמריקה. בוודאי, אין זה סיפור שכל כולו אור. היושר מחייב אותנו

הנושא המרכזי בדברי ימיהם של יהודי ארצות-הברית הוא אופן עיצובם של היהדות וחיי היהודים על-ידי החירות

לחקור גם את הסכנות שהחירות טומנת בתוכה ליהדות ולחיים היהודיים. כמה וכמה קבוצות מיעוט בארצות-הברית, כמו למשל ההוגנוטים הצרפתים, שהתבוללו בתוכנו ונעלמו כקבוצה נפרדת. דבר זה עלול לקרות גם להודים.

אם כך ואם כך, סיפור קורותיה של יהדות ארצות-הברית רחוק מלתאום את הדגם המוכר של גורלם ה"יגיל" של יהודים – מסכת של רדיפות וגירושים, שמישהו סיכם אותה על דרך הלצון במלים אלה: "עומדים עלינו לכלותנו והקדוש-ברוך-הוא מצילנו מידם. הבה נשב ונאכל". הבדל זה מעלה שורה של שאלות שונות בתכלית, הנובעות שלא במפתיע מן הנושאים המרכזיים של דרך החיים האמריקנית.

השאלות והנושאים שנעסק בהם בשנת 2004 יחרגו מן הסתם מאלה שצצו לראשונה לפני 350 שנה, שהרי עשינו דרך ארוכה מאז בוא הפליטים היהודים מרסיה. הריני תקווה שנחוג, נזכור ונחקר את חיי היהודים בארצות-הברית בשנים 2004-2005 על כל היבטיהם: גיבורים ובני בליעל, נושאים שעמדו במבחן הזמן ונושאים שנזנחו. נצטרך לגלות רחב ראייה ויצירתיות, ולא להסתפק בהזדמנות זו בחגיגת יום הולדת מפוצצת ובנאומי השתבחות. אדרבה, נשאף לכך שיובל ה-350 שנה יציין אבן דרך של ממש, חינוכית ואינטלקטואלית, בחיי היהדות האמריקנית, שנדע לנצל שעה זו

כדי להפיק לקחים מעברנו, לבחון את ההווה שלנו ולעצב את סדר היום שלנו לעתיד. משימה זו קשה יותר מכפי שהיא נראית במבט ראשון. יש בינינו רבים התובעים בתוקף, ש"ינקה" את ההיסטוריה שלנו מכל סיגיה. לדידם, תפקידה העיקרי של ההיסטוריה הוא לתת השראה, והם מתעלמים מן הצורך להפיק ממנה לקחים ושוכחים שכולנו עלולים לשגות. הם מבקשים להציג את ההיסטוריה כפי שבפועל לא היתה מעולם – היסטוריה שכביכול נקייה מסכסוכים וממחלוקות, היסטוריה שפועלים בה רק אנשים ונשים דגולים, היסטוריה המשמרת שלל מיתוסים ישנים, אך נרתעת מפני כל אמת שאיננה נוחה.

עלינו לזכור את האחריות שאנו נושאים בה, אחריות שסוכמה בזמנו על-ידי הסופר נסה רפופורט במלים נוקבות אלה: "לתרגם ולהסביר את מה שאירע לפני זמננו לאלה שימשיכו אחרינו". נוכל למלא אחר התחייבות זו כראוי, רק אם נקפיד לדייק בתרגום עברנו ובהסברתו. על המבקרים אצלנו להבין, כי בזמנים עברו, ממש כמו בימינו אלה, היו היהודים חלוקים ביניהם ודיברו בהרבה קולות; יש גם שעשו טעויות חמורות, לעתים בשל סיבות נכבדות (ולעתים בשל סיבות נכבדות פחות). נוכל להימנע מלחזור

על שגיאות אלה, אם נזכור אותן ונבחן אותן בקפדנות. אינני מתכוון לרמוז בכך, שעלינו להתמקד רק במחדלים שלנו, או שמא לחלק ציונים על מעשינו בעבר – למשל, ציון "טוב מאוד" לקהילה היהודית בארצות-הברית על גמילות חסדים, ציון "טוב" על סיוע למהגרים, ציון "לא מספיק" על שמירה על חוקי ה"פרוהיבשן" (בשנות העשרים של המאה שעברה) – האיסור על ייצור, מכירה והובלה של משקאות חריפים. אין זה מתפקידנו כלל. כוונתי לטעון, שעלינו לזכור ולהזכיר את המחלוקות הגדולות, שעיצבו את העבר שלנו, על כל

זמנים עברו, ממש כמו בימינו אלה, היו היהודים חלוקים ביניהם ודיברו בהרבה קולות

סוגיהן וצדדיהן, למשל: היהודים שתמכו בבריטים בזמן מלחמת העצמאות האמריקנית, כמו גם היהודים שתמכו במהפכנים; היהודים שהתנגדו לעבדות, כמו גם היהודים שהשלימו אתה; היהודים שתמכו בהענקת זכויות אזרח לאפרו-אמריקאים, והיהודים שהתמלאו פחד גדול מפני התנועה שדגלה ברעיון זה. כאשר נצביע על עבר מגוון ורב-צדדי, נוכל להציג באור טוב יותר את הוויכוחים והמחלוקות של ההווה ולהציג בפני יהודי ארצות-הברית תמונה היסטורית מאלפת ומועילה.

לבסוף ברצוני להתייחס לנושא הפוטנציאל האנושי, שבמקרה שלנו הוא יכולתם של יהודי ארצות-הברית – צעירים וגם זקנים, גברים וגם נשים – לשנות את מהלך ההיסטוריה. תולדות יהודי ארצות-הברית הן הרבה יותר מרשימה יבשה של אירועים; הרי זהו סיפור אנשים אשר עיצבו אירועים, חקימו וקיימו קהילות, התייצבו מול אתגרים, חוללו תמורות. אפשר שזהו הלקח החשוב ביותר שההיסטוריה של יהודי אמריקה יכולה להציע ללומדיה: גם הם אינם צריכים ללכת בתלם, גם בידם לסטות מן המציאות הנוכחית, הס-הם שצריכים לעצב את העתיד.

לאחר כל מה שנאמר ונעשה עוד מן הראוי לציין, כי אירועים עדכניים שונים יותירו ללא ספק את רישומם על חגיגות ה-350 שלנו. בקשר לכך נזכיר, כי כבר אירע כזאת

בעבר. ב-1905, כאשר יהדות ארצות-הברית ציינה יובל, לראשונה בתולדותיה ובאחר-מה – היה זה יובל ה-250 לראשיתה של הקהילה היהודית בארצות-הברית – הועמו החגיגות על-ידי הידיעות על פגרומים אכזריים ברוסיה הצארית, שהחריבו קהילות שלמות. נואם אחר נואם נדרש לפגורמים אלה, וכך אירע שהנושא הבלתי-רשמי העיקרי של חגיגות אלה היה: "אמריקה – ארץ מקלט לכל מדוכאי העולם". הנואמים הצביעו על החופש, שיהודי ארצות-הברית זכו ליהנות ממנו זה דורות רבים, וגם רמזו על מסקנה פוליטית מתבקשת: צריך שארץ זו "תוסיף לגלות הכנסת אורחים לכל הנמלטים מגיהנום הרדיפות והאי-סובלנות". נמצא שיובל ה-250 לא רק נתן ליהודי ארצות-הברית הזדמנות להביע את נאמנותם ואת הכרת הטובה שהם רוחשים לארצם ולהזכיר לאמריקאים, שהיהודים נטועים עמוק-עמוק בארץ זו, אלא גם שימש במה שמעליה הביעו בעדינות את דעתם בזכות הגירה חופשית ממזרח אירופה.

ב-1954, במלאת 300 שנה לראשית ההתיישבות היהודית באמריקה הצפונית, שוב עלה על הפרק נושא מרכזי בעל משמעות אקטואלית – הפעם על רקע עידן המלחמה הקרה: "אפשרויות והתחייבויות של האדם בתנאי חירות." בנתחו את יובל ה-300 כתב ההיסטוריון הישראלי האמריקאי אריה גורן: "יהודי ארצות-הברית הביאו לכך, שבראשית שנות החמישים של המאה העשרים הם יכלו להתברך בהסכמה כללית ובמידה של ביטחון עצמי, שכמותם לא ידעו עד לאותה עת". חגיגת יובל ה-300 ביקשה להראות, כי היהודים ממלאים אחר התחייבותם הכפולה כאמריקאים וכיהודים. הובעה בה תמיכה נמרצת בתפקידה של ארצות-הברית כמדינה המגינה על העולם החופשי. חגיגת היובל הקרינה הרמוניה קהילתית והבליטה הישגים, ולעומת זאת כאילו התעלמה מן המתחים המעמדיים והבין-דוריים, שהתלקחו ביתר שאת בשנים שבין שתי מלחמות העולם, כמו גם ממחלוקות העבר שנשבו על ציונות וקומוניזם. "היא הדגישה [...] אותם השקפות וערכים של

**ה־11 בספטמבר,
המלחמה בטרור, ציר
הרשע, האינתיפאדה
ונושאים נוספים,
יטילו את צילם על
חגיגות ה־350**

כלל האמריקאים, שהיו מקובלים גם על היהודים".

ההיסטוריונית קרלה גולדמן ציינה לאחרונה את המחיר שגבתה אווירת האחדות של 1954. כמה וכמה קבוצות – נשים, רדיקלים, ציונים מתוך הכרה, קומוניסטים מושבעים ואפילו אנשי רוח כדוגמת הורס קאלן (Kallen) ומרדכי קפלן – נוכחו לדעת, כי קולותיהם הושתקו על-ידי מי שהאחדות היתה בעיניהם חזות הכול. ייתכן אמנם, שמצב זה היה בלתי-נמנע. כשנה לפני כן הוצאו להורג יוליוס ואתל רוזנברג בעוון בגידה, ופחדם הגדול ביותר של היהודים ב-1954 היה, שמא יחשבו חלילה כמי שאינם נאמנים לארצם ויוכתמו כבעלי ברית לרוזנברגים. יובל ה-300 ענה על צורך עכשווי, בהדק את הקשרים בין יהודים ובין הנכס היקר ביותר בעיני האמריקאים – החירות – ובהדגישו את מידת הקרבה של היהודים ל"כלל האמריקאים".

גם יובל ה-350 לראשית התיישבות היהודית באמריקה, שיצוין השנה, ישקף ככל הנראה את צורכי השעה. ה־11 בספטמבר, המלחמה בטרור, ציר הרשע, האינתיפאדה

ונושאים נוספים, שכרגע אפילו לא נוכל להעלות בדמיוננו, יטילו את צילם גם על החגיגות שלנו וישפיעו בצורה זו או אחרת על הדימוי שלנו כלפי חוץ. אין סיבה להיאבק במגמה זו. עלינו להציע ליהודי ארצות-הברית עבר "שימושי", כדי שיוכלו להפיק ממנו לקחים לגבי בעיות ההווה. אם אנלוגיות היסטוריות עשויות לסייע לנו בהבנת בעיותינו הנוכחיות – יש לנצל הזדמנות זו כראוי.

עם זאת אל לנו להחמיץ את ההזדמנות, שמציעות לנו חגיגות היובל, להשקיף בפיכחון לא רק על העבר, אלא גם על מה שמתרחש לנוכח עינינו ברגע זה ממש, והכוונה לשני תהליכים המתנהלים בד בבד: התעוררות, התרעננות מכאן – והתבוללות מכאן. עלינו להבהיר ליהודי ארצות-הברית את טיבו של רגע זה על כל מורכבותו המורחבת: מחד גיסא – תסיסה תרבותית, תחייה בתחום החינוך, התפתחויות חדשות ומרגשות לרוב בפעילות הדתית; ומאידך גיסא – הסטטיסטיקות המדאיגות על ריבוי נישואי התערובת, הגורמות לכך שלושה רבעים מהילדים הנולדים בנישואים אלה אובדים ליהדות. חלקם של היהודים בכלל אוכלוסיית ארצות-הברית פחת מ-3.7% בשנות הארבעים של המאה הקודמת לפחות מ-2% היום, ושני מחקרים שנערכו לאחרונה מלמדים, שכוחנו פחת גם במספרים מוחלטים, זו לראשונה מאז התקופה הקולוניאלית. לעתים קרובות מדי אנו מציגים את קהילתנו או באור ורוד מדי ("הרינו נתונים בעיצומם של תחייה תרבותית ותור זהבי") או באור קודר מדי ("הרינו עם ההולך ונכחד. בקרוב יקיץ הקץ על תולדות יהדות ארצות-הברית והן ייהפכו חלק מן הזיכרון האמריקאי הכללי"). בימים אלה, בעודנו נהנים מתשומת הלב של יהודי ארצות-הברית, מזומנת לנו ההזדמנות להציג בפניהם תמונה מאוזנת של המצב, לא זוהרת מדי ולא קודרת מדי, תמונה שיכולה לשמש בסיס נאות לבניית עתידנו בצורה ראויה וחכמה. גם עניין זה צריך שיהיה חלק מסדר היום של יובל ה-350.

הסופר הנורווגי הגדול אולה אדווארט רולוואג (Rolvag) כתב בזמנו, כי "כאשר עם מתחיל לגלות עניין בעברו ומבקש ללמוד אותו כדי שייטיב להבין את עצמו, הריהו חווה תמיד חוויה של התחדשות חיוני". יובל ה-350 לחיי היהודים בארצות-הברית מזמן לנו הזדמנות מבורכת להפיק תועלת מהבנתו העמוקה של רולוואג. כאשר אנו נועצים יחד כיצד לציין מועד זה, הבה נתמקד הן בעברה של יהדות אמריקה והן בהווה שלה. הבה נעשה כן תוך ראייה פרספקטיבית, דמיון ויושר, כשעינינו האחת פקוחה לצפות לעבר יובל ה-400 של חיים יהודיים בארצות-הברית, בזוכרנו שהעם שאנו מנסים להעשירו בנסיגות העבר – הוא-הוא העם שסייע לנו לעצב את עתיד קהילתנו. הבה נאחל לעצמנו כי כולנו – אנו, בנינו ובני בנינו – נצא נשכרים מהתעוררות של חיים חדשים.